

ZORAN WIEWEGH

OTKRIĆE KULE ZAPADNIH ZIDINA RIMSKE SISCIIJE

Zoran Wiewegh
HR – 10000 Zagreb
Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine
Odjel za arheološku baštinu, Runjaninova 3
E-mail: zoran.wiewegh@zg.tel.hr

UDK 904:728+738:902.2(497.5Sisak)
Pregledni rad
Prihvaćeno: 26. XI. 2003.

Tijekom zaštitnih arheoloških radova na postavljanju plinske mreže unutar zone rimske Siscije otkriven je dio gradskih zidina te jedna od obrambenih kula. Nađeni su kasnorimska keramika, životinjske kosti i novac. Novi nalazi obrambene arhitekture definiraju dio dosad nepoznatog smjera kretanja zapadnih zidina grada te jedan od ulaza u grad.

Ključne riječi: Panonija, Siscija, gradske zidine, kula, keramika, novac, kasna antika (*Key words:* Pannonia, Siscia, town-walls, tower, pottery, coin, Late Antiquity)

Urbanizam južnopanonskih rimskih gradova u sjevernoj Hrvatskoj (*Iovia, Siscia, Mursa, Cibalae*) slabo je istražen u cjelini, uključujući i bedeme. Zbog toga su gradski perimetri velikim dijelom zacrtani okvirno i proizvoljno, na temelju davnog promatranja i bilježenja tadašnjeg stanja, te rjeđih novijih arheoloških istraživanja, u pravilu sondažnih. Stoga svaki arheološki istražen i na odgovarajući način dokumentiran element gradskih struktura predstavlja važan doprinos ukupnim spoznajama o rimskome urbanizmu južne Panonije. Ovaj rad prilog je istraživanju urbanizma rimske Siscije.

Postavljanje NT plinske mreže na prostoru urbanističke cjeline Siska, zaštićene kao spomeničko područje, bilo je popraćeno arheološkim nadzorom, pri čemu su istražene pojedine zatečene arhitektonske strukture.¹ Dubina iskopa trase cjevovoda kretala se od 1,20 do 1,30 m (ovisno o profilu cijevi plinovoda), a širina trase iznosila je od 0,30 do 0,50 m. Zadana trasa uvjetovala je i količinu registriranih arhitektonskih ostataka te količinu pokretnog arheološkog materijala.

Tijekom ožujka 2002. istražen je prostor na uglu Ulice S. S. Kranjčevića, kućni br. 2 i Trga bana J. Jelačića, kućni br. 4 (sl. 1, 2, oznaka C). Tom je prilikom nađena arhitektonska struktura obrađena u ovome radu (sl. 2-5).

¹ Voditelji arheoloških radova bili su Tanja Lolić iz Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela u Zagrebu, te autor ovoga članka. U zaštitnim radovima sudjelovali su arheolozi Tea Tomaš, Iva Marochini i Ana Kordić.

* * *

Istražena arhitektura sastoji se od tri zida – sjevernog, koji je otkopan u cijeloj dužini te njegovog zapadnog i istočnog pravokutnog spoja, koje je bilo moguće samo djelomično istražiti. Pretpostavljeni četvrti, južni zid nije bilo moguće istražiti (sl. 3, 4). Arheološki radovi bili su otežani uslijed nemogućnosti proširenja građevinskog iskopa, što je bilo uvjetovano postojećim vodovodnim i kanalizacijskim cijevima i šahtom, starijom kanalizacijom iz 19. st. koja je dijelom sagrađena iznad zatečene arhitekture i neposredne blizine stambeno-poslovne zgrade, kao i iznad glavne prometnice starijeg dijela današnjeg Siska.

Nađenu arhitektonsku strukturu možemo definirati kao kulu gradskih zidina rimske Siscije. Sjeverni zid kule, koji je u cijelosti otkopan, dug je 5,30 m, a to bi ujedno mogla biti i približna dužina preostalih stranica četverokuta. Kula je zidana od opeke vezane vapnenom žbukom i izrađena u tehnici *opus testaceum*.² Nisu sve opeke istih dimenzija, no one većinom iznose 0,45 x 0,30 x 0,07 m. Orijentacija građevine je S-J, s blagim odklonom prema SI. Zidovi se nalaze na približno 1,30 m od današnje razine pločnika (101,30 m NV). Razina očuvanosti kule nejednaka je, s odstupanjima od tridesetak centimetara, a prosječna vrijednost iznosi 100,00 m NV (najniža točka gornje plohe zida je na 99,79 m NV). Vanjska strana zapadnog zida kule (okrenutog prema Kupi) spuštana je na 98,60 m NV (zbog nemogućnosti proširenja sonde, zid nije otkopan do pune dubine). Zapadni zid, koji je ujedno dio vanjskog plašta gradskih zidina, širok je 1,20 m. Na vanjskoj strani zid ima dva stepenasto izvedena proširenja ukupne širine 0,20 m. Ta su proširenja izvedena iz statičkih razloga: prvo proširenje predstavlja prijelaz na temeljenu stopu, a drugo je vrh same temeljne stope (prvo se sastoji se od tri niza opeka ispod kojeg je temeljna stopa također izvedena od pravilno poslaganih nizova opeka). Temeljna stopa nalazi se na visini od 99,82 m NV (sl. 5). Istočni zid širok je 1,35 m, dok je sjeverni zid, koji je u cijelosti otkopan, nejednake širine; na spoju s istočnim zidom širok je 1,15 m, dok je na spoju sa zapadnim zidom širok 1,35 m.

Kao analogija može poslužiti kula nađena tijekom zaštitnih radova na lokalitetu ispred župne crkve Uzvišenja sv. Križa (Trga bana J. Jelačića), provedenih od 1997. do 1998. (sl. 2, oznaka A). Četverokutna kula smještena je na lomu gradskih zidina, tj. na mjestu skretanja zidina iz smjera I-Z prema sjeveru. Kula se nalazi na unutrašnjoj strani zidina i sagrađena je od opeke vezane vapnenom žbukom. Dužina zida kule položenog nasuprot bedema je 5,30 m, a debljina zidova iznosi 0,95 m. Razina funkcioniranja kule je oko 2 m ispod današnje hodne razine, odnosno nalazi se na 98,50 m NV.

Gradske zidine sagrađene su od opeke uz dodatke kamena na mjestu skretanja smjera, čime je postignuto pojačanje zida. Dubina temelja nalazi se 4,30 m (96,04 m NV)

² Suić 1976., 110; Marta 1990., 31.

ispod današnje hodne razine. Zidine su široke ukupno 2 m, od čega 1,60 m otpada na opečnu strukturu kojoj je s unutrašnje strane dodano pojačanje od plitko temeljenog kamenog zida širokog 0,40 m.³

Nađene su i opeke s tvorničkom oznakom *SISC*. Početak proizvodnje opeke u Sisciji datira s kraja 2. i početka 3. st;⁴ gradske zidine i kula datiraju iz 2.-3. st.⁵

Usporedno s radovima na plinifikaciji odvijalo se i uređenje plohe Trga bana J. Jelačića, pri čemu je nađen i dio obrambenih zidina rimske Siscije (sl. 2, oznaka B) koji se pruža u smjeru već poznatog poteza zida, sjeverno od kule⁶ (sl. 2).

Kad se ta tri nalaza stave u prostorni plan, uočava je njihova povezanost u jedinstvenu cjelinu (sl. 2). Novootkrivena kula smještena je na potezu gradskih zidina i očito je bila njenim sastavnim dijelom. Na povezanost tih nalaza upućuju i način gradnje zidova te usporedive dimenzije dviju kula. Postoji razlika u visini temeljnih stopa, pri čemu je ona kod novootkrivne kule viša za 0,82 m. Prema tome, teren je bio povišen prema sjeveru, a ta je razlika uočljiva i u sloju niveliranja suvremenog Siska. Udaljenost između dviju kula iznosi 125 m, no ne treba isključiti mogućnost postojanja još koje kule na ovome potezu.

Opisani nalazi pružaju nam rješenje pitanja poteza zapadne granice grada, odnosno onog dijela za koji je potvrđeno da je bio utvrđen gradskim zidinama. Starija literatura ne spominje bedeme na zapadnoj strani,⁷ što svakako treba pripisati nedovoljnoj istraženosti, a ne lošoj interpretaciji urbanizma rimske Siscije.

Gotovi svi nalazi gradskih zidina Siscije bili su lišeni geodetskog snimanja, a bilješke se uglavnom svode na šturo opise iz kojih je teško odrediti točnu poziciju (iznimka su nalazi istraženi u proteklih desetak godina⁸). Sisački arhitekt D. Vuković pokušao je, a dobrim dijelom u tome i uspio, locirati ih na osnovi dostupne građe unutar rastera današnjeg Siska. Tako na njegovoj karti možemo pratiti liniju protezanja zidina na sjevernoj i istočnoj strani grada. Položaj zidina na južnoj strani utvrđen je istraživanjima započetim 1997.,⁹ dok na zapadnoj stani uz rijeku Kupu Vuković ne spominje nalaze bedema, s iznimkom jedne lokacije sjeverno od Malog Kaptola (u ovome slučaju koristio je plan naselja iz 1853., upotpunjen Marsiglijevim planom iz 1726.).¹⁰

³ Dokumentacija Konzervatorskog odjela u Zagrebu; Lolić 2001.

⁴ Vikić-Belančić 1967., 97.

⁵ Lolić 2000.

⁶ Radove je nadzirala T. Lolić iz Konzervatorskog odjela Zagreb, kojoj zahvaljujem na pruženim podacima i ustupljenoj dokumentaciji te korisnim sugestijama pri pisanju ovoga rada.

⁷ Faber 1973; Vrbanić 1981; Nenadić 1987.

⁸ Burkowsky 2000; Lolić 2000.

⁹ Lolić 2000.

¹⁰ Vuković 1994., 22.

Od posebne su važnosti radovi polihistora i carskog generala L. F. Marsiglija koji je kao inženjer na prijelazu iz 17. u 18. st. bio ovlašten da izmjeri vojna postrojenja. Njegov interes bio je usmjeren prije svega na rimske starine. Crtežom i opisom dokumentirao je velik broj rimskih nalazišta, utvrda i stražarskih kula diljem Panonije. Godine 1726. svoje je rezultate istraživanja objavio u višesveščanom radu koji će postati temeljem svim kasnijim istraživanjima kaštelâ na Limesu.¹¹ Na Marsiglijevom kartografskom prikazu Siscije (sl. 1) jasno se vidi pružanje bedema usporedno uz Kupu, što je potvrđeno i najnovijim arheološkim istraživanjima, barem što se tiče južnog dijela grada. Ipak, korištenje Marsiglijevih podataka možemo donekle dovesti u sumnju uzmemo li u obzir Cibale, čije je ostatke Marsigli također zabilježio crtežom i opisom. Kasnija istraživanja u Vinokovcima pokazala su nešto drugačije rezultate od onih koje navodi Marsigli,¹² no treba uzeti u obzir znatno različitu razinu ušćivanosti koju je on bio zatekao u ta dva grada.

Opazanja A. Faber i S. Vrbanovića daju nam tri važna podatka. Upravo u smjeru novootkrivene kule položen je pravac kretanja antičkog kolektora otkrivenog u Ulici S. S. Kranjčevića, kao i položaj rimskog mosta koji je spajao dvije obale Kupe, te ostaci vodovoda.¹³ Uzmemo li u obzir te navode, s velikom vjerojatnošću možemo ubicirati jedan od ulaza u grad upravo na mjestu istražene kule. Tome u prilog ide i činjenica da se uz zapadni zid kule ne nastavljaju gradske zidine prema sjeveru, pa je na tome mjestu moguće pretpostaviti postojanje izlazne ceste i još jedne kule, s odmakom od nekoliko metara. Na taj je način ondje mogao biti jedan od sigurnih ulaza u grad iz smjera Kupe, s dostatnim i logičnim prostorom za gradnju trase rimskog kolektora i vodovoda ispod ceste. Dodatnu potvrdu za ubiciranje mosta u smjeru kule daje nam položaju nekropole u Novom Sisku, koja se nalazila uz cestu što je vodila prema Petrinji.

Južni zid kule nije bilo moguće otkopati pa stoga nedostaje podatak je li kula bila u ravnini s vanjskom plohom zidina, poput one nađene u blizini horeja (*horreum*), ili je bila istaknuta prema van. S obzirom na položaj i smjer kretanja otkrivenih segmenata gradskih zidina možemo, međutim, pretpostaviti da je ipak riječ o unutarnjoj kuli.

* * *

Unutrašnjost kule sadržavala je i određen broj pokretnog arheološkog materijala. Glavninu čine keramički nalazi, nekoliko životinjskih kostiju, fragmenti rastaljene bronce i nalaz jedne kovanice. U radu su objavljeni samo fragmenti keramike koji su mogli biti nacrtani u djelomičnoj rekonstrukciji; preostala keramika (uglavnom dijelovi trbuha posude) fakturom odgovara obrađenim fragmentima.

¹¹ Visy 1988., 11; Brizzi 1982.

¹² Iskra-Janošić 2001., 37.

¹³ Faber 1973; Vrbanović 1981., 194.

Lonci (T. I, 1-3) imaju izvijeni vrat s jako plitkim utorom na unutarnjoj strani koji je služio za fiksiranje poklopca. Prijelaz ruba u trbuh naznačen je zaobljenim vratom, a trbuh je postavljen u gornjoj polovici posude. Lonci su izrađeni od grublje gline s puno primjesa sitnije granulacije. Presjek je sivosmeđ, nejednako pečen, a površina prekrivena tamnosivim premazom. Analogije nalazimo u loncima iz Emone gdje su u uporabi kroz četiri stoljeća trajanja Carstva.¹⁴ Primjerci iz istočne Slavonije i Srijema datiraju od 2. do 4. st.¹⁵ Spomenute analogije poslužile su za datiranje odranije poznatih sisačkih primjerala.¹⁶

Lonac (T. I, 4) ima vodoravno izvučen rub i okomito postavljen trbuh s ukrasom u vidu dva vodoravna plitka žlijeba na vanjskoj površini. Ostaci svijetle žutozelene glazure na gornjem dijelu ruba daju naslutiti mogućnost glaziranja recipijenta posude. Oblikom podsjeća na sisačke primjerke analogijama datirane u 2. st.,¹⁷ dok boja glazure daje mogućnost za širu dataciju, u 3.-4. st.¹⁸

Fragment dna lonca ili vrča (T. II, 5) ima blago istaknutu stajaću plohu. Izrađen je od grublje, nejednako pečene gline i izvana premazan smeđim premazom loše kvalitete. Nedostaju elementi koji bi pomogli pri dataciji.

Vrčevi (T. II, 6-8) su zastupljeni s fragmentom dna posude i dvije ručke. Fragmenti (T. II, 6, 7) vjerojatno pripadaju istoj posudi, na što upućuju tehnološki podaci. Nedostaju elementi koji bi pomogli pri užem tipološkom određivanju i datiranju, no sudeći prema fakturi možemo ih okvirno datirati u 3.-4. st.

Tanjuri (T. III, 9, 10) imaju koso postavljen rub. Prvi fragment ima prema unutra zadebljan rub, dok je kod drugog on stanjen prema vrhu. Oba imaju narančastocrveni premaz s unutrašnje strane. Oblikom podsjećaju na tzv. *Soldatenteller*, vojnički tanjur koji se koristio kroz sva stoljeća Carstva. Emonske primjerci datiraju od 1. do 3. st.,¹⁹ no analogni primjerci iz Drenja za cijelo su stoljeće kasniji.²⁰

Zdjela (T. III, 11) ima rub blago uvijen prema unutra, s plitkim žlijebom na unutrašnjoj strani, dok su stijenke zakošene. Izrađena je od grublje gline, sivo je pečena, površine prekrivene crnim premazom. Oblikom pripada 2. st., s analogijama u ranije objavljenim sisačkim primjercima.²¹ Ipak, s obzirom na fakturu, ovaj primjerak možemo datirati u kasnije razdoblje, tj. u 3.-4. st.

¹⁴ Plesničar-Gec 1977., 39.

¹⁵ Brukner 1981., 42.

¹⁶ Wiewegh 2001., 93.

¹⁷ Wiewegh 2001., 92, T. 54, 55.

¹⁸ Vikić-Belančić 1967., 19.

¹⁹ Plesničar-Gec 1977., 55, T. 7.

²⁰ Drenje 1987., 30.

²¹ Wiewegh 2001., 94.

Zdjela (T. III, 12) ima dugačak, koso izvučen i blago zakošen rub te iznutra istaknut prijelaz na zaobljene stijenke recipijenta. Cijela površina prekrivena je svjetlonarančastim premazom loše kvalitete. Izravne analogije za ovaj primjerak u dostupnoj literaturi nisu nađene – poznat je tek jedan sisački fragment sličnog oblika i fature koji nije bilo moguće datirati.²²

Fragmenti ruba i dna (T. IV, 13), iako tek jedva spojivi na jednom malom segmentu, pripadaju istoj posudi, na što upućuju presjek stijenki te jednaka obrada vanjske i unutarnje površine. Izrađeni su od nejednako pečene gline pa su svjetlonarančaste i sive boje.

Posuda je imala funkciju cjediljke (*cribrum*²³). Nalik je pompejanskom tanjuru, ali nešto viših stijenki. Zakošena stijenka ima očuvan prijelaz na dno na kojem su vidljivi ostaci rupa. Fragment dna cjediljke je ravan i ima ravnomjerno raspoređene okrugle rupe. Oblikom analogna je cjediljka iz kasnoantičkog naselja Ančnikovo gradišće kod Jurišne vasi (nedaleko Maribora), a potječe iz druge polovice 4. ili početka 5. st.²⁴ Primjerak iz Srijema, koji donekle može poslužiti kao analogija, datira iz 4. st.²⁵

Fragment dna tarionika (T. IV, 14) izrađen je od sivo pečene gline. Recipijent je prekriven krupnijim kamenčićima i tamnom maslinastozelenom glazurom. Izostanak ruba onemogućava tipološku analizu posude. Boja glazure je, prema Vikić-Belančić, karakteristična za razdoblje kasnoga Carstava.²⁶

Nađen je samo jedan primjerak novca, nagorio i loše očuvan. Pripada početku 4. st., tipu *FEL TEMP REPARATIO*.²⁷

Unutrašnjost kule sadržavala je i manju količinu amorfnе bronce, što upućuje na gorenje.

Životinjske kosti nađene su u sloju s keramikom. Rog, zub i rebro pripadaju mlađem govedu.²⁸ Sličnih je nalaza, a očito je riječ o ostacima hrane, bilo i u kuli lokaliteta kod župne crkve Uzvišenja sv. Križa.

* * *

Vrijeme gradnje novootkrivene kule, uzевši u obzir nalaze gradskih zidina i kule kod crkve Uzvišenja sv. Križa, treba datirati u kraj 2. ili početak 3. st., u vrijeme vladavine Septimija Severa (193.-211.). Pokretni arheološki materijal otkriven u unutrašnjosti kule možda nam može dati potvrdu povijesnih podataka vezanih uz život rimske Siscije.

²² Wiewegh 2002., 96, T. X 29.

²³ Hilgers 1969., 15.

²⁴ Ciglencečki 2000., 88, Sl. 98, 8.

²⁵ Brukner 1981., 41, T. 99/1.

²⁶ Vikić-Belančić 1967., 19.

²⁷ Zahvaljujem dr. sc. Ivanu Mirniku na datiranju novca.

²⁸ Zahvaljujem mr. sc. Stjepanu Wieweghu na određivanju vrste kostiju.

Kasnoantički keramički nalazi, potvrda o gorenju u vidu nalaza rastaljene bronce te novac s početka 4. st. upućuju na vrijeme prestanka funkcioniranja kule. Stavimo li nađene nalaze u povijesni kontekst, razaranje možemo povezati s borbama između cara Konstancija II. (337.-361.) i uzurpatora Magnencija. Magnencije je godine 351. na prepad zauzeo i opljačkao Sisciju, a povjesničar Zosim (5./6. st.) zapisao je da se ovaj domogao velikog plijena.²⁹ Potvrdu ovoj tvrdnji možemo naći i na već spomenutom lokalitetu kod crkve Uzvišenja sv. Križa.

Na potezu između horeja i kule nađena su dva dječja groba u opečnoj konstrukciji, datirana novcem Konstantina II. (337.-350.).³⁰ Taj je dio grada očito bio prilično zapušten s obzirom na činjenicu da je poslužio za ukope. Kasnija obnova nije bila usmjerena na uklanjanje ruševina izvan granica grada, već se vjerojatno ograničila na niveliranje terena, pa je on bio povišen za nekoliko desetaka centimetara. Ovome valja dodati i podatak da obrambene zidine na spomenutom lokalitetu na unutarnjoj strani imaju kameno pojačanje loše izvedbe. Temelji pojačanja gotovo da i ne postoje i nalaze se iznad razine funkcioniranja čitavog prostora iz prve polovice 4. st. Pojačanje zidina očito je bilo sagrađeno u vrijeme kada je čitav prostor bio prekriven ruševinama, a potom niveliran. Na taj su način ostali očuvani i grobovi ispod nove hodne razine.

Uz gradske zidine i kulu početkom 4. st. sagrađena je gradska žitnica (*horreum*). Istraživanja su pokazala da je ta građevina imala dvije faze; nastala je kao horej, ali je u drugoj polovici 4. st. prenamijenjena u objekt s natkrivenim trijemom i atrijem.³¹ Horej je također mogao stradati u pustošenju koje je uzrokovao uzurpator Magnencija, ali je s obzirom na svoj položaj i veličinu bio dovoljno važan da ga se popravi i prenamijeni. Zahvat je vjerojatno izveden u drugoj polovici 4. st., na što upućuje novac Julijana Apostate (361.-363.) nađen u sloju planiranja objekta.

I opet, uzmemo li u obzir povijesne okolnosti, vrijeme vladavine Valentinijana I. (364.-375.) jedno je od mogućih razdoblja za barem djelomičnu obnovu grada ili barem nekih njegovih važnijih dijelova. Naime, za cara Valentinijana siscijska kovnica radi punom snagom (i to s četiri oficine) kako bi podmirila potrebe gradnje limesa kojemu prijete barbari.³² Horej, ovoga puta u drugoj namjeni, kao i gradske zidine, sigurno su bili prioriteti pri obnovi. Na koji je način i u kojem obujmu obnovljena novootkrivena kula, ne znamo. Kasnije planiranje terena za potrebe gradnje suvremenog Siska uskratilo nam je te podatke. Možemo pretpostaviti da je i ova kula bila obnovljena, a zajedno s podizanjem hodne razine izvan objekata niveliran je i teren unutar nje.

²⁹ Hoti 1992., 150.

³⁰ Kordić 2001., 15.

³¹ Lolić 2001., 96.

³² Hoti 1992., 152.

Otkriće kule na zapadnom potezu gradskih zidina od iznimne je važnosti, jer nam pruža odgovor na pitanje protezanja utvrđenog dijela zapadnih granica Siscije (barem u južnom potezu). Isto tako, daljnja arheološka istraživanja potvrdila bi (ili osporila) postojanje jednog od ulaza u grad iz smjera Kupe. Nalaz ponovo aktualizira i vrijednost Marsiglijevog kartografskog prikaza Siscije iz 1726. (sl. 1) koji pokazuje pružanje bedema usporedno uz Kupu.

Lokalitet je smješten na sjecištu suvremenih gradskih prometnica (Ulice S. S. Kranjčevića, Trga bana J. Jelačića i u produžetku Rimske ulice) koje na tome mjestu tvore trokutasto proširenje dostatno za prezentiranje zatečene arhitektonske strukture. Razina uščuvanosti kule i njena važnost te, što je osobito važno, njen povoljan položaj uz komunikacijski frekventnu točku, pružaju dovoljno argumenata za prezentaciju, čime bi se ovaj lokalitet uklopio u širi urbani prostor grada koji nužno mora živjeti sa svojom baštinom prvorazredne kvalitete.

KATALOG³³

Pri sastavljanju kataloga korištene su sljedeće kratice za metričke i tehnološke podatke: Pr – promjer ruba, Pt – promjer trbuha, Pd – promjer dna, Ds – debljina stijenki, B – boja, Bp – boja presjeka, V/Up – vanjska i unutarnja površina, Up – unutarnja površina, Vp – vanjska površina. Crteži: Zoran Wiewegh, terenski crteži: Tanja Lolić, fotografije: Miroslav Arbutina.

Lonci (T. I, II, 5)

1. Rub lonca izvijen prema van, s naglašenim prijelazom vrata na trbuh posude. Pr 250 mm, Ds 3-6 mm, Bp siva, V/Up sivocrna.
2. Rub lonca izvijen prema van, s naglašenim prijelazom vrata na trbuh posude. Pr 156 mm, Pt 200 mm, Ds 4-6 mm, Bp smeđa, V/Up sivocrna.
3. Rub lonca izvijen prema van, s naglašenim prijelazom vrata na trbuh posude. Pr 140 mm, Pt 194 mm, Ds 4 mm, B sivocrna.
4. Rub lonca vodoravno izvučen prema van. Trbuh okomit, s ukrasom u vidu dva vodoravna plitka žlijeba na vanjskoj površini. Pr 260 mm, Ds 9 mm, B jezgra svjetlosiva, prema van svjetlonarančasta, Vp na gornjem dijelu ruba posude nekoliko kapljica svijetle žutozelene glazure.
5. Dno lonca na blago naglašenoj nozi. Pd 106 mm, Ds 7-10 mm, Bp jezgra svjetlosiva, prema van svjetlonarančasta, Vp mat narančasta, smeđi premaz loše kvalitete.

Vrčevi (T. II, 6-8)

6. Dno vrča. Pd 54 mm, Pt 116 mm, Ds 3,5 mm, B svjetlosiva, Vp svijetla sivosmeđa.

7. Ručka vrča. Ds 7 mm, B – svjetlosiva, Vp – svijetla sivosmeđa.
8. Ručka velikog vrča. Ds 15 mm, B smeđa, V/Up sivocrna.

Tanjuri (T. III, 9, 10)

9. Rub tanjura zadebljan prema unutra, s blago zakošenim stijenrama. Pr 260 mm, Ds 6 mm, B svijetla okersmeđa, Up narančastocrveni premaz, Vp uglačane vodoravne linije.
10. Rub tanjura stanjen prema vrhu, s blago zakošenim stijenrama. Pr 260 mm, Ds 4-7 mm, B svjetlooker, Up narančastocrveni premaz.

Zdjele (T. III, 11, 12)

11. Rub zdjele blago je uvijen prema unutra, s plitkim žlijebom na unutrašnjoj strani. Stijenke su zakošene. Pr 224 mm, Ds 6-8 mm, Bp siva, V/Up crni premaz.
12. Rub zdjele je izvučen i zakošeno prema van, s naglašenim prijelazom na zaobljene stijenke posude. Pr 360 mm, Ds 7 mm, Bp svjetlosiva jezgra, prema van svjetlonarančasta, V/Up – svjetlonarančasti premaz loše kvalitete.

Cjedilo (T. IV, 13)

13. Rub i stijenka cjedila zakošeno su postavljeni prema dnu koje je prekriveno ravnomjerno izbušenim okruglim rupama. Pr 250 mm, V 72 mm, Ds 5-10 mm, Bp svjetlonarančasta i siva (nejednako pečeno), Vp narančastosmeđa, Up sivosmeđa.

Tarionik (T. IV, 14)

14. Fragment dna tarionika po recipijentu ima utisnute komadiće drobljenog kamena srednje krupne granulacije i maslinasto zelenu glazuru. Pd 100 mm, Ds 12-20 mm, B siva, Up maslinasto zelena glazura.

LITERATURA

Burkowsky 2000.	Z. Burkowsky, Lokalitet dio antičkog gradskog bedema s ojačanjem, Pregled zaštitnih arheoloških istraživanja 1990.-2000., Sisak, 12-14.
Brizzi 1982.	G. Brizzi, Le antichità Pannoniche di Luigi Fernando Marsili: Nuovi elementi per la topografia di Siscia, Atti e memorie della Deputazione di storia patria per le provincie di Romagna, n. s. XXXI-XXXII, Bologna, 33-52.
Brukner 1981.	O. Brukner, Rimska keramika u jugoslavenskom delu provincije Donja Panonija, Dissertationes et monographiae XXIV, Beograd.

- Ciglenečki 2000. S. Ciglenečki, Tinje nad Loko pri Žusmu, Poznoantična in zgodnesrednjeveška naselbina, Ljubljana.
- Drenje 1987. Grupa autora, Drenje, Muzej Brdovec, Brdovec.
- Faber 1973. A. Faber, Građa za topografiju antičkog Siska, VAMZ, VI-VII, 1972.-1973., 133-162.
- Hilgers 1969. W. Hilgers, Lateinische Gefässnamen, Düsseldorf.
- Hoti 1992. M. Hoti, Sisak u antičkim izvorima, OA 16, 133-163.
- Iskra-Janošić 2001. I. Iskra-Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Zagreb – Vinkovci.
- Kordić 2001. A. Kordić, Keramika 3. i 4. st. s lokaliteta sv. Kvirin – Sisak, diplomski rad, Zagreb.
- Lolić 2000. T. Lolić, Lokalitet trg i dio parka ispred župne crkve Uzvišenja sv. Križa, Pregled zaštitnih arheoloških istraživanja 1990.-2000., Sisak, 34-38.
- Lolić 2001. T. Lolić, Lokalitet Trg bana Josipa Jelačića u Sisku, Obavijesti 3, 95-99.
- Marta 1990. R. Marta, Architettura Romana, Technique costruttive e forme architettoniche del mondo romano, Roma.
- Nenadić 1987. V. Nenadić, Prilog proučavanju antičke Sisciae, Prilozi Odjela za arheologiju Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 3/4, Zagreb, 1986./1987., 71-99.
- Plesničar-Gec 1977. Lj. Plesničar-Gec, Keramika emonskih nekropol, Dissertationes et monographiae, Ljubljana.
- Suić 1976. M. Suić, Antički grad na istočnoj obali Jadrana, Zagreb.
- Vikić-Belančić 1967. B. Vikić-Belančić, Rimska keramička proizvodnja na području Save i Drave od I-IV st. s osobitim obzirom na proizvodnju glinenih svjetiljki, disertacija, Zagreb.
- Visy 1988. Zs. Visy, Der pannonische Limes in Ungarn, Konrad Theiss Verlag, Stuttgart.
- Vrbanović 1981. S. Vrbanović, Prilog proučavanju Siscije, IzdHAD 6, 187-200.
- Vuković 1994. D. Vuković, Siscija, vizija rimskog grada u Panoniji, Sisak.
- Wiewegh 2001. Z. Wiewegh, Rimska keramika iz Siska s lokaliteta "Kovnica", Istraživanja iz godine 1985., OA 25, 89-149.
- Wiewegh 2003. Z. Wiewegh, Jugoistočna nekropola Siscije, Sisak.

Summary

A Find of a tower of the west town-walls of Roman Siscia

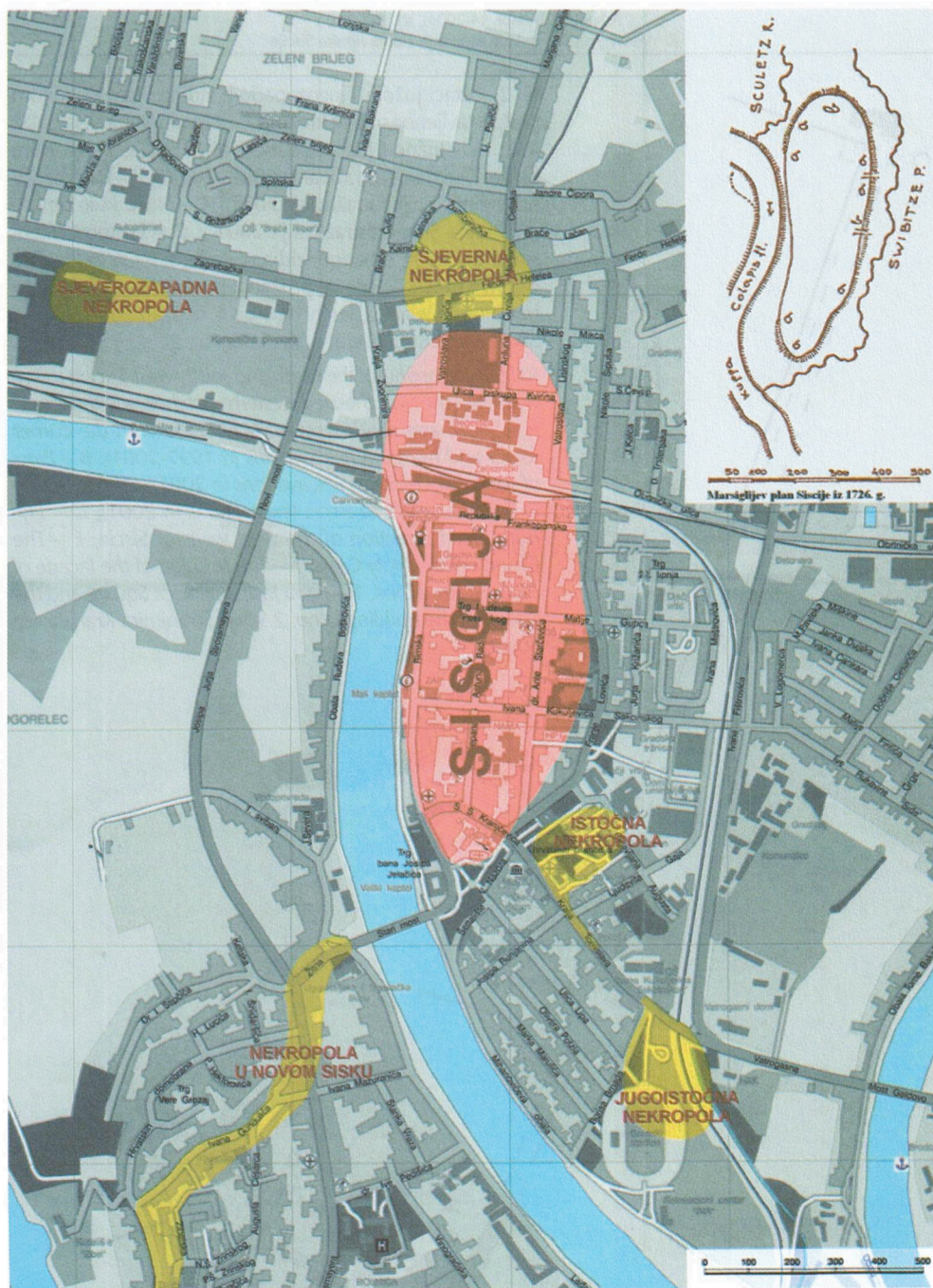
A section of the town-walls and one of the towers were found in the rescue excavations during the laying of the gas pipeline in 2002 (Figs. 1, 2, C). The structure comprises three walls: the north one, excavated in its full length, and its partly recovered western and eastern perpendicular junctions; a hypothesized south wall was not accessible for excavation (Figs. 3, 4). The north wall of the tower measures 5.30 metres, while the remaining three walls were probably of the same length. It was built of mortared brick in opus testaceum building technique, and was oriented S-E, with a small inclination towards SW. A similar structure was found in front of the parish church of the Holy Cross on Trg bana Jelačića (Ban Jelačić Square) during the 1997-1998 rescue excavations (Fig. 2, A).

Simultaneously with the laying of the gas pipeline, the re-structuring of the pavement in the Jelačić Square was taking place. During these works an additional section of the town-walls of Roman Siscia was found (Fig. 2, B), stretching to the north of the tower and in the same direction as the walls recovered in 1997-1998 (Fig. 2). The distribution of the three sites in the ground-plan reveals their functional connection (Fig. 2), the newly found tower featuring clearly as part of the defensive walls. Since the distance between the two towers measures 125 metres, the existence of more similar structures along this stretch of the walls cannot be ruled out.

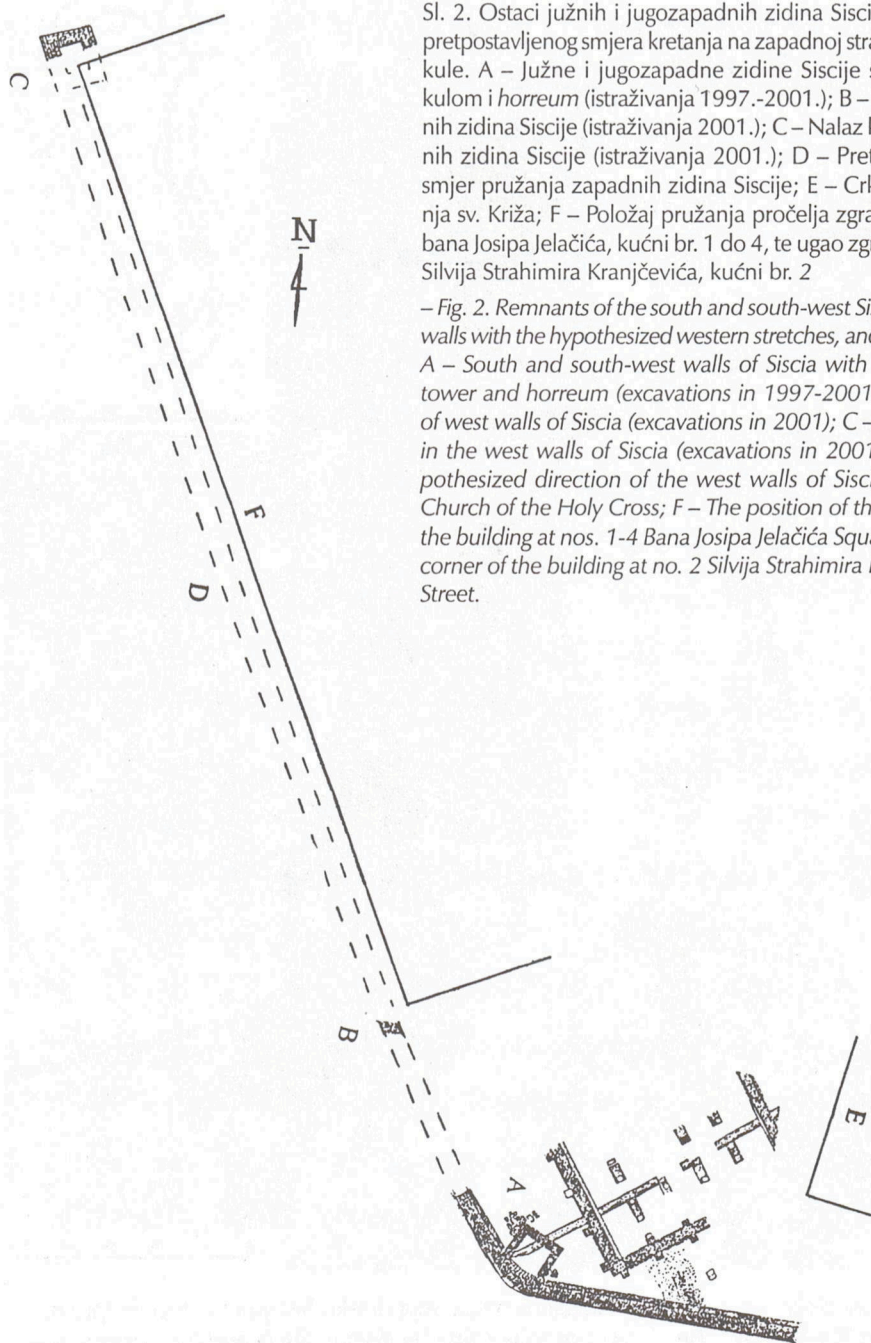
The above described finds offer a solution to the lay-out of the west defensive walls, which have not been mentioned in the older literature. This should by all means be ascribed to the insufficient level of investigation, and not to an incompetent interpretation of Siscian urbanism. Indispensable in this connection is the work of the Austrian imperial general and historian L. F. Marsigli, who was an authorized surveyor of military architecture at the turn of the 17th and 18th centuries. As his interest was above all with the Roman antiquities, his written and drawn documentation abounds in Roman defensive structures and other sites throughout Pannonia. As a matter of fact, he was the pioneer of the future limes researches. The plan of Siscia as drafted in Marsigli (Fig. 1) features the stretching of the town-walls along the river Kupa, as revealed in the recent rescue excavations, at least as concerns the south part of the town. It should be noticed that the direction of the newly found tower coincides with three important installations of the engineering system: the collector, the water pipes and the bridge across the Kupa. Given this data, the location of one of the town gates in the vicinity of the tower in question can plausibly be hypothesized. Such a guess is further bolstered by the lack of a northern extension of the west tower wall, instead of which an entry/exit road and another tower are to be envisaged, accommodating also a place for the collector and water pipes. A further corroboration for the location of the bridge in the vicinity of the tower is offered by the situation of a necropolis at the Novi Sisak (New Sisak) area, located along the road run-

ning toward Petrinja. Given the established date for the previous finds of the town-walls and a tower to the period of rule of Septimius Severus (193-211), the newly found tower should be dated accordingly. The inside of the tower yielded a certain amount of small finds, comprising pottery, animal bones, lumps of melted bronze and a coin from the beginning of the 4th century. Published in this paper are only shards that allowed for some reconstruction (Pl. I-IV), dated to the 3rd and 4th centuries. The rest of the pottery is of the same fabric as the published pieces. The small finds date from the period of the collapse of the tower, having occurred most probably during the clashes between the emperor Constantius II (337-361) and the usurper Magnentius; the latter assaulted and pillaged Siscia in 351. The levelling of this site for the needs of contemporary building of Sisca has robbed us of the information about when and how the tower was renovated.

Translation: *Branka Migotti*

Sl. 1. Karta Siska s označenim položajem prostiranja rimske Siscije i nekropole (prema: Wiewegh 2003, sl. 1) – Fig. 1. Map of Sisak featuring Roman Siscia and the necropolises.

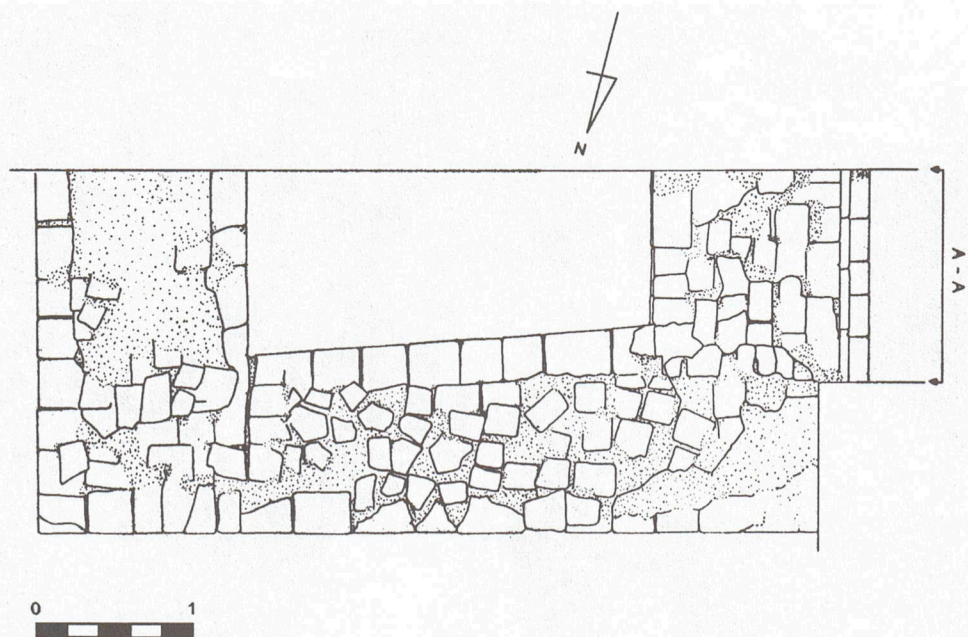
Sl. 2. Ostaci južnih i jugozapadnih zidina Siscije s linijom pretpostavljenog smjera kretanja na zapadnoj strani, te nalaz kule. A – Južne i jugozapadne zidine Siscije s ugaonom kulom i horreum (istraživanja 1997.-2001.); B – Dio zapadnih zidina Siscije (istraživanja 2001.); C – Nalaz kule zapadnih zidina Siscije (istraživanja 2001.); D – Pretpostavljeni smjer pružanja zapadnih zidina Siscije; E – Crkva Uzvišenja sv. Križa; F – Položaj pružanja pročelja zgrada na Trgu bana Josipa Jelačića, kućni br. 1 do 4, te uga zgrade u Ulici Silvija Strahimira Kranjčevića, kućni br. 2

– Fig. 2. Remnants of the south and south-west Siscian town-walls with the hypothesized western stretches, and the tower. A – South and south-west walls of Siscia with the corner tower and horreum (excavations in 1997-2001); B – Parts of west walls of Siscia (excavations in 2001); C – The tower in the west walls of Siscia (excavations in 2001); D – Hypothesized direction of the west walls of Siscia; E – The Church of the Holy Cross; F – The position of the façade of the building at nos. 1-4 Bana Josipa Jelačića Square and the corner of the building at no. 2 Silvija Strahimira Kranjčevića Street.

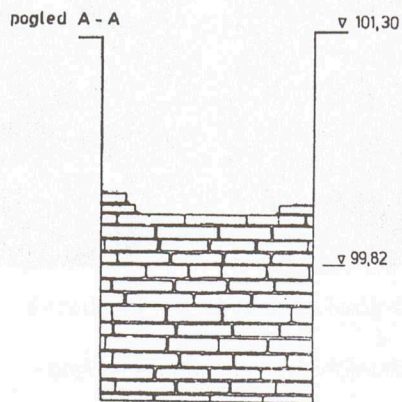

Sl. 3. Fotografija nalaza kule na uglu Ulice S. S. Kranjčevića, kućni br. 2, i Trga bana J. Jelačića, kućni br. 4

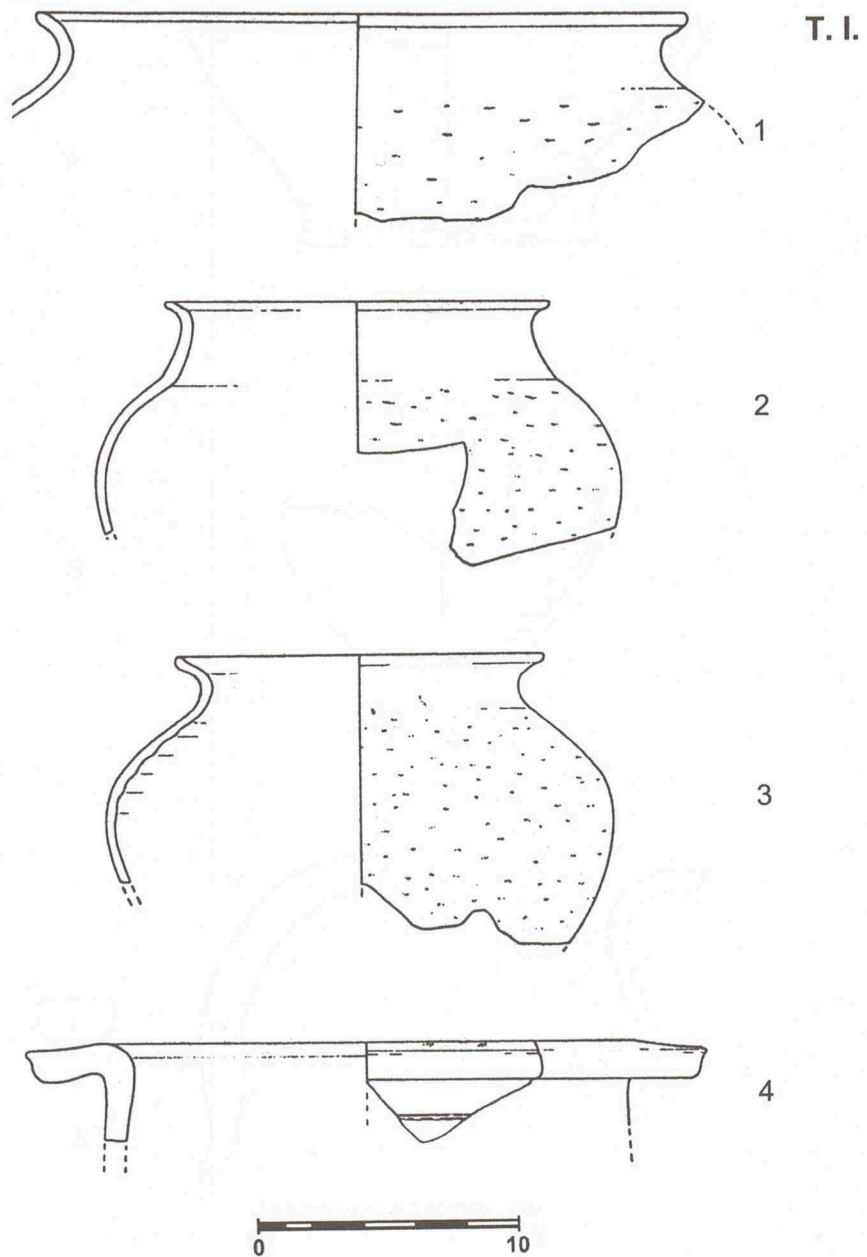
– Fig. 3. Photo of the tower situated at no. 2 S. S. Kranjčevića Street and no. 4 Bana J. Jelačića Square.

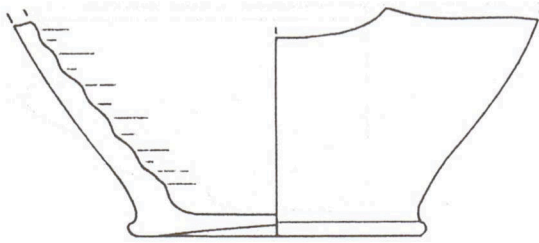
Sl. 4. Crtež kule na uglu Ulice S. S. Kranjčevića, kućni br. 2, i Trga bana J. Jelačića, kućni br. 4
Fig. 4. Drawing of the tower as described in Fig. 3.

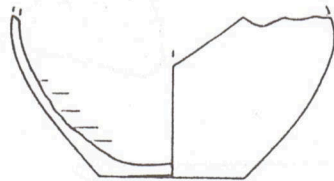
Sl. 5. Crtež vanjskog dijela zapadnog zida kula (položaj prema Kupi)
Fig. 5. Drawing of the outer face of the west tower wall facing the river Kupa.

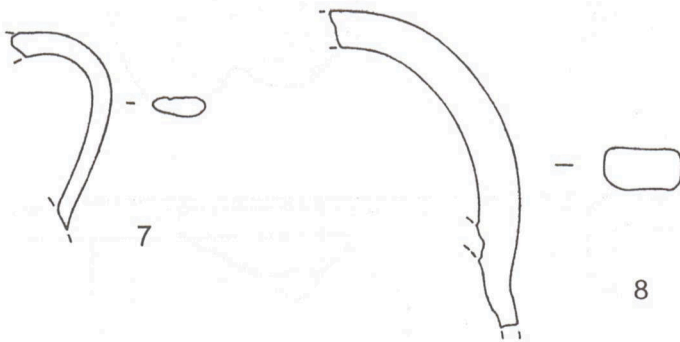
T. II.

5

6

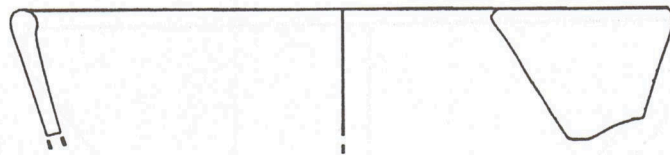

7

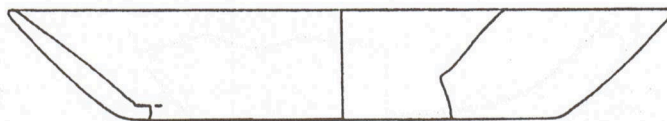
8

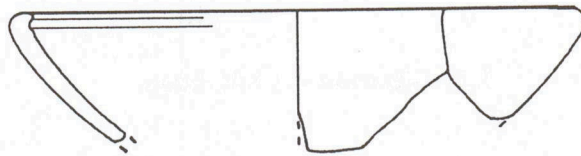
T. III.

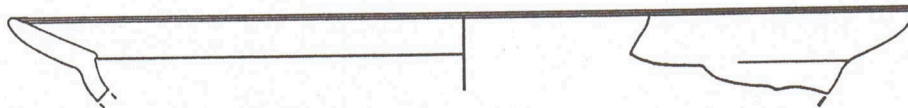
9

10

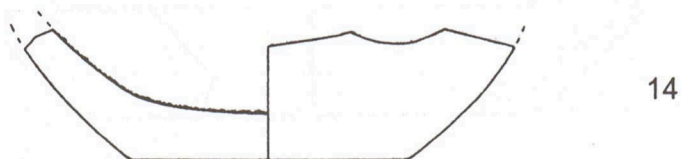
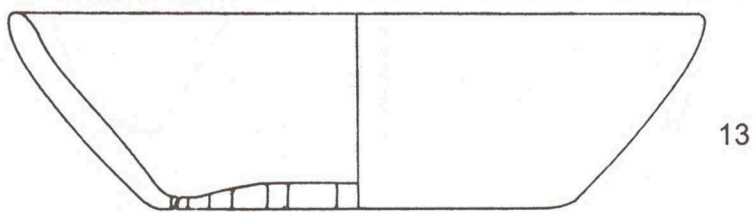
11

12

T. IV.

T. I-IV. Keramika – Pl. I-IV. Pottery